

PÄÄKIRJOITUS

Liikunnan ja urheilun muuttuvat merkitykset

Juhani Tähtinen & Arto Nevala

Liikkuminen, urheileminen ja kilpaileminen ovat kautta aikojen kuuluneet ihmisten elämään tavalla tai toisella. Niihin on myös liitetty monenlaisia sosiaalisia, terveydellisiä ja kasvatuksellisia odotuksia ja tehtäviä. Nykyään liikunta ja urheilu kuuluvat keskeisenä osana länsimaiseen kulttuuriin, mediamaailmaan ja globaaliin talouteen. Urheilusta on muodostunut joillekin lähes uskontoon verrattavissa oleva asia, jonka nimeen vannotaan ja jonka pyhäköihin mennään säännöllisesti palvomaan yhteistä asiaa. Toisaalta etenkin huippu-urheilun voi nähdä myös urheilun alkuperäisestä lähtökohdasta irrottautuneena tuottoisana viihdeteollisuuden lohkona.

Toisen maailmansodan jälkeisen liikunta- ja urheilukulttuurin muutoksen taustalla länsimaissa on yhteiskuntien taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen rakennemuutos. Rakennemuutoksen seurauksena on syntynyt uusi ilmiö, vapaa-ajanteollisuus, jonka ilmentymiä ovat esimerkiksi populaarikulttuuri, vapaa-ajan liikunta tai huippu-urheilu. Liikuntaan liittyvä kulutuskulttuuri puolestaan näkyy siinä, että merkittävät urheilutapahtumat sisältävät entistä enemmän oheisohjelmaa, tuotemerkkinointia, vip-vieraita sekä spontaania tai velvollisuudentuntoista katukarnevalismia. Kaikkia tapahtumaan tulevia ei välttämättä innostakaan mukaan enää urheilu, vaan osallistuminen, näyttäytyminen ja verkostoituminen. Urheilu on nykyään vahvasti esillä myös mediassa varsinkin, kun maksulliset televisiokanavat ovat viimeisten parin vuosikymmenen aikana moninkertaistaneet tarjontansa. Yhä useammasta on tullut urheiluviihteen suurkuluttajia, vaikkei ehkä itse harrastakaan liikuntaa aktiivisesti.

Liikunta läpäisee nykyelämäämme monella tasolla, ja myös sen kasvatuksellinen ja sosiaalinen ulottuvuus on vahvistunut. Liikunta liitetään vahvasti esimerkiksi yleiseen hyvinvointiin, terveellisiin elämäntapoihin ja työssä jaksamiseen. Samalla liikunnan merkitys osana ennalta ehkäisevää terveydenhoitoa tai kuntoutusta on korostunut. Myös liikunnan sosiaalinen ulottuvuus, kuten esimerkiksi syrjäytyneiden ja huumenuorten ”palauttaminen” takaisin yhteiskuntaan tai maahanmuuttajien kotouttaminen, on viime vuosikymmeninä noussut vahvasti esille. Toisaalta liikunnan ja urheilun harrastamisen nähdään edelleen tarjoavan etenkin nuorisolle vapaa-aikana mielekästä ja hyväksyttävää toimintaa. Liikunnan ja urheilun positiivisia puoli on tapana korostaa voimakkaasti julkisuudessa. Niillä legitimoidaan niin koululiikunnan, urheilutoiminnan kuin kuntoliikunnan – nykyään myös liikuntateollisuuden – asemaa. Liikuntaan ja urheiluun liitetäänkin herkästi ylisanoja ja kohtuuttomia uskomuksia tai lupauksia, vaikkei sitä voikaan kieltää, että liikunnalla ja urheilulla on ollut ja on yhä merkittävä merkitys ihmisten fyysiselle ja sosiaaliselle hyvinvoinnille. Lisäksi urheilu on ollut oma tärkeä merkityksensä suomalais-kansallisen ja yksilöiden identiteetin rakentumisessa. Ohjaaminen kunnan kansalaisuuteen ja sosiaalistaminen

yhteisön oikein toimivaksi jäseneksihän on ollut tärkeää urheiluseuroissa ja liikuntajärjestöissä niiden historian alusta alkaen. Seuroissa ja järjestöissä on siis tehty pitkään myös tärkeää kasvatusyötä. Näin tarkasteltuna liikunta, urheilu, kasvatus ja historia nivoutuvatkin luontevasti toisiinsa pitkässä historiallisessa perspektiivissä.

Laaja-alaisuutta, kulttuuria, jalkapalloa

Edellä kuvatuista syistä päädyimme pohtiessamme vuoden 2008 syyspuolella teemanumeromme aihetta kuin itsestään liikunnan ja urheilun sosiaaliseen ja kasvatukselliseen näkökulmaan. Teemanumeron perusajatuksena oli avata mahdollisimman monia erilaisia ja jopa marginaalisia näkökulmia liikunnan ja urheilun sisältöihin ja muutokseen. Listatessamme mahdollisia teemoja avointa kirjoittajakutsua varten, aihealuelistaamme tuli toistakymmentä laajaa aihekokonaisuutta. Samalla konkretisoitui, kuinka laajat ja moninaiset liikunnan ja urheilun sosiaaliset merkitykset ja ulottuvuudet ovat. Päädyimmekin antamaan teemanumerossa tilaa eri tieteen aloilta tuleville sekä menneisyyttä että nykyisyyttä luotaaville kirjoituksille, vaikka *Kasvatus & Aika* on lähtökohtaisesti historiaan suuntautunut julkaisu.

Laaja-alaisuutta ja tieteidenvälisyyttä painottanut lähtökohtamme osoittautui ajankohtaiseksi ja oikeaksi. Saimme määräaikaan mennessä lähes kaksikymmentä kirjoitussuunnitelmaa, joista mukana tässä on kaksitoista. Kirjoittajat edustavat liikuntatieteen ja -sosiologian lisäksi historiaa, kasvatustiedettä, kulttuurihistoriaa, sosiologiaa ja taiteen tutkimusta. Lisäksi mukana on kolme katsausta. Yksi näistä käsittelee liikunnan ja kulttuurin suhdetta hyvinvointiin (Esa Pirnes ja Arto Tiuhonen), toinen liikunnan ja urheilun merkitystä maahanmuuttajien kotoutumiseen (Tuomas Zacheus) ja kolmas (Arto Nevala) MM-jalkapallon historian käännekohtia. Viimeksi mainittu katsaus on varsin ajankohtainen, sillä vuoden 2010 jalkapallon mestaruuskisat potkaistiin käyntiin juuri ennen tämän numeron julkaisemista. Lisäksi Riikka Turtiainen tarkastelee artikkelissaan median välittämää kuvaa Suomessa vuonna 2009 pelatuista naisten jalkapalloilun EM-kisoista. Hän pohtii tapahtuman uutisointia ja muuta kirjoittelua mediassa muun muassa kansallisen ja sosiaalisen identiteetin, sukupuolen ja jalkapalloon liittyvien affektien ja tunnepuheen näkökulmasta. Jalkapallo on esillä myös kahdessa kirja-arvostelussa. Näitä jalkapallon ystävät voivat lukea vaikkapa MM-otteluiden välillä, sillä turnaukseen seuraaminen saa niistä runsaasti virikkeitä. Toki tekstit säilyttävät arvonsa ja merkityksensä turnauksen jälkeenkin!

Kansallisesti seuroissa ja järjestöissä

Jalkapalloaiheiden lisäksi teemanumeron kirjoitukset luotaavat liikuntaseuroja, liikunnan ja urheilun merkityksiä sekä kansallisesta että kansanvälisestä näkökulmasta. Kirjoitusten lähestymistavat vaihtelevat kuvailevista näkökulmista hahmottaviin ja teoreettisempiin tarkasteluihin. Viimeksi mainittua edustaa Lauri Keskisen artikkeli, jossa hän hahmottelee urheiluseurassa tapahtuvan poliittisen sosialisoinnin analyysimallia. Tulkintaansa hän rakentaa kasvatustieteilijä Konrad Elsdonin kumppaneineen esittämiin teoreettisiin lähtökohtiin ja Turun Veikkojen toimintaan vuosina 1912–1913. Artikkelissa tarkastellaan urheilua osana työväenliikkeen sosialisointia. Tässä katsannossa urheilujärjestö osoittautuu tärkeäksi ja monitasoiseksi kasvatus- ja sosialisointijärjestelmäksi. Seuratoimintaan liittyy myös Mika Levyn budolajeja käsittelevä artikkeli. Hän tarkastelee aikidon, judon ja karaten yhteyttä kansalaiskasvatukseen juonioritoiminnan näkökulmasta. Tarkastelukulma on tärkeä, onhan liikunta- ja urheilutoiminnalla ollut perinteisesti vahvat siteet kansalaiskasvatukseen. Idästä tulleiden ja itsekasvatusta korostavien ”uusien lajien” sopeutuminen tähän

perinteeseen onkin mielenkiintoista. Lajeihin sisältyy fyysisyyden lisäksi runsaasti kasvatavia elementtejä, kuten psyykkisen, itsehillinnän kehityksen ja kanssaihmissen kunnioituksen korostaminen. Lisäksi juniorit harjaantuvat korostetusti yhteisten sääntöjen noudattamiseen. Myös Jarkko Kempin artikkeli liittyy osin samaan tematiikkaan, vaikka siinä keskitytään Upseeriliiton urheilutoimikunnan toiminnan (1948–1972) yleiseen kuvaukseen. Sotilaskasvatusthan on ollut yksi keskeisistä liikuntaharrastuksen ja kansalaiskasvatuksen alkujuurista.

Seuratoimintaa sivuavat useat muutkin teemanumeron artikkelit, kuten Hannu Itkosen, Anna-Katriina Salmikankaan ja Mikko Simulan kolmen itäsuomalaisen kylän liikkumiskulttuurin ja sosialisatiion yhteyttä sekä Aino Sarjen naisvoimistelun historiaa luotaava teksti. Nämä artikkelit liittyvät myös toiseen hallitsevaan eli kansalliseen näkökulmaan. Tämän aihepiirin avaa Tuomas Zacheuksen artikkeli, jossa hän tarkastelee suomalaisten sukupolvien liikunnalle antamia merkityksiä eri elämänvaiheissa, nuoruudessa, keski-ikässä ja vanhuudessa. Artikkelin tilastollinen analyysitapa poikkeaa muista esityksistä, mutta se tuo mielenkiintoisella tavalla esiin liikunnalle annettujen merkitysten pysyvyyden ja muutokset 1930-luvulta 2000-luvun alkuun. Itkonen, Salmikangas ja Simula tarkastelevat kolmen maalaiskylän näkökulmasta, kuinka liikuntaa on käytetty sosialisatiivälineenä toisesta maailmansodasta nykypäivään. Tarkastelussa on mukana sekä mikro- että makronäkökulma, kuten koulu, urheiluseurat ja kansalaistoiminta. Samalla kyläyhteisö nähdään sosiaalisena tilana, ”jossa yhteisölliset käytännöt muokkaavat yksilöiden käyttäytymistä ja jossa yksilöiden käyttäytyminen muokkaa yhteisöllisiä käytäntöjä”, kuten kirjoittajat määrittelevät dialektista käsitystään sosialisatiosta. Aino Sarje tarkastelee taas naisvoimistelun peruslähtökohtien muutoksia 1900-luvun alkupuolella. Hän vertailee niitä ennen kaikkea kansakoulun pedagogiikan muutoksiin. Sarje osoittaa naisvoimistelujaihanteen ja kasvatuskulttuurin kulkeneen rinnan yleisten pedagogisten linjausten kanssa.

Myös Päivi Harisen artikkeli skeittaripojista kytkeytyy suomalaisen liikuntakulttuurin muutoksiin, vaikka vaikutteet tulevatkin, monen muun liikuntamuodon ja urheilulajin tapaan, ulkomailta. Harisen tarkastelu liittyy liikuntakulttuurin uusiin virtauksiin, mutta samalla hän yhdistää skeittauksen nuorisokulttuurin muotoihin ja niiden mentaaliseen eetokseen ja maailmaan. Artikkelin osoittaa hienosti, kuinka keskeinen asema liikunnalla – sitähän skeittaaminen on – voi olla nuorten alakulttuureiden muodostumiseen. Nuoret voivat siis olla aktiivisia liikkujia, vaikka he vierastavat järjestettyä liikuntatoimintaa ja kilpaurheilun mentaliteettia. Kotimaisen osaston päättää Tero Viljasen perinteikkään ja tärkeän suunnistustapahtuman, Jukolan viestin, järjestämistä käsittelevä artikkeli. Sen keskiössä on ison organisaation ja vapaaehtoistoimijajoukon työskentely. Suunnistuksessa näyttää siis olevan vielä kunniaa vapaaehtoistyö, jota kirjoittaja pitää suurena voimannäytteenä. Muilla lajeilla saattaisi olla tästä opiksi otettavaa. Vuodesta toiseen jatkuvaa vapaaehtoistyön voimannäytettä selittävät tapahtuman perusluonne, suuruus ja olannaisena osana oleva kansainvälisyys.

Kansainvälisyttä

Teemanumeron kolmannen kokonaisuuden yhteiseksi tekijäksi voisi nimetä liikunnan ja urheilun kansainvälisyyden, vaikka osion kolmen artikkelin aihepiirit ja näkökulmat poikkeavat toisistaan. Yhteistäkin niillä toki on, sillä kaikissa kyse on liikunnasta ja sosiaalisen identiteetin muotoutumisesta. Jyrki Kaartinen tarkastelee kansallissosialistisen Saksan liikuntaideologiaa ja -kasvatusta sekä sen aatteellisia ja ideologisia taustoja. Kansallissosialisteillehan ruumiillisuus ja miehinen kuntoisuus oli yksi poikakansalaisten kansalaiskasva-

tuksen lähtökohdista. Artikkelin avaa mielenkiintoisen näkökulman liikunnan, kasvatuksen ja sosialisoinnin yhteyteen, joka ei muutoin Suomessa ole ollut vierasta. Artikkelissa keskitytään tarkastelemaan kansallissosialistisen Saksan totalitaarista ruumiillisuuden haltuunottoa. Teema on silti, toista artikkelin arvioitsijaa lainaten, ajankohtainen nykymaailmassa, jossa vitaaliset arvot, hedonismi, kulutusmania ja toisaalta asketismi ovat luomassa uusia elämänihanteita ja -arvoja. Vääränkaltaisen ruumiillisuuden ihannoitinta voi nykyään johtaa välineellistymiseen ja jopa liikunnan vieraantumiseen ihmisyydestä. Artikkelin luettuaan jääkin pohtimaan, mihin liikuntaa ja urheilua on oikein käytetty ja käytetään, sekä ovatko tavoitteiden takaa löytyvät arvot aina terveitä.

Samaan tematiikkaan liittyy osin Minna Uusivirran Barcelonan olympialaisia ja urheilijoiden kansallidentiteetin rakentamista tarkasteleva artikkeli. Näkökulma ja konteksti ovat toiset kuin Kaarttisen artikkelissa. Uusivirran peruskysymys kuuluu, kuinka urheilu, eritoten urheilumedia, ruokkii nationalismia, kansallidentiteettiä ja -tunnetta urheilijoissa ja kansalaisissa. Numeron artikkeliosion päättää edellä mainittu Riikka Turtiaisen teksti vuoden 2009 naisten jalkapallon EM-kisojen medianäkyvyydestä. Artikkelin tarkastelukulma liittyy kansalliseen ja toisaalta sosiaaliseen identiteettiin. Erityisesti Turtiaista kiinnostaa, kuinka sukupuolittunutta median antama kuva urheilutapahtumasta oli. Artikkelin pohtii median roolia urheilun sosiaalisten merkitysten muodostumisessa ja toisaalta katsojien naisjalkapallolle antamia merkityksiä. Turtiaisen mukaan kansallisuusnäkökulma on yhä kilpa- ja huippu-urheilussa keskeistä, sillä kotimainen media uutisoi lähinnä suomalaisnaisten peleistä ja menestyksestä. Mediassa haluttiin luoda suomalaisten yhteinen pelihurmos. Kun suomalaisnaisten tie katkesi hyvin – yli odotustenkin – menneissä kisoissa, kiinnostus koko tapahtumaan väheni emäntämaassa merkittävästi.

Kaikkiaan julkaisussa on vahvasti läsnä sosiaalisen identiteetin muodostuminen liikunnassa ja urheilussa. Yksilöt, ryhmät ja kansakunnat rakentavat identiteettiä omassa sosiaalisessa ympäristössä, vuorovaikutuksessa ja historiallisessa ajassa. Ihmisten kanssakäymiseen liittyykin aina pedagoginen elementti, joka usein jää havaitsematta ja joka tutkijoita on kiinnostanut vain vähän – tai ei lainkaan. Liikunnan ja urheilun areenat ja niihin liittyvät, usein tiedostamattomat, symboliset syvämerkitykset kertovat moniulotteisista sosialisointikentistä, joissa kulttuurin siirtäminen ja uusintaminen tapahtuu arjen toimissa ja vuorovaikutuksessa. Tällainen ei-virallisessa kasvatusinstituutiossa tapahtuva oppiminen ja normien sisäistäminen on usein merkityksellisempää ja pysyvämpää kuin kouluissa tai muissa oppilaitoksissa tapahtuva oppiminen. Tällaista oppimista koskevaa tutkimusta soisi tehtävän enemmän niin historiallisesta kuin nykypäivän näkökulmasta. Tutkimuksella voisi olla annettavaa monen tieteenalan, ei vain pedagogiikkaan painottuvan tutkimuksen, perusasetelmiin.

Lopuksi haluamme kiittää kaikkia, jotka ovat mahdollistaneet tämän julkaisun tekemisen. Kirjoittajien kanssa olemme tehneet reilun vuoden aikana tiivistä yhteistyötä ja ilman heidän panostaan tämä numero olisi jäänyt haaveeksi. Isot kiitokset ja aplodit kaikille kirjoittajille! Myös lukuisat artikkelit arvioineet tutkijakollegamme ansaitsevat suurkiitoksen. Asiantuntevat arvot ja perusteelliset neuvot nostivat artikkelien tasoa huomattavasti ja varmistivat niiden julkaisemisen. Kiitokset kuuluvat myös kannen suunnittelijalle ja toteuttajalle Riitta Oittiselle sekä lehden taittajalle Risto Ikoselle. Monet *Kasvatus & Ajan* toimittajat ovat lisäksi käyttäneet aikaansa tekstien viimeistelyvaiheessa oikolukuun ja korjauksiin. Kiitokset myös teille! Toivomme ja uskomme numeron kuluvan lukijoiden ja tutkijoiden käsissä. Antoisia lukuhetkiä liikunnan, urheilun, kasvatuksen ja historian parissa!

Arto Nevala on Suomen historian dosentti ja lehtori Itä-Suomen yliopistossa historia- ja maantieteiden laitoksella.

Juhani Tähtinen työskentelee erikoistutkijana Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella.